

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

У статті розкрито поняття “становлення професійної ідентичності майбутніх учителів” у процесі їхньої професійної підготовки.

Ключові слова: професійна ідентичність, професійне навчання, професійний розвиток, професійні якості, особистість, становлення.

На сьогодні у молодих фахівців, які починають професійну діяльність, виникає необхідність постійного поглиблення отриманих у процесі навчання у вищому навчальному закладі професійних знань і підтвердження свого професіоналізму. Тому процес навчання у вищому навчальному закладі має бути орієнтований на професійний саморозвиток і самозміну особистості, що розуміється як складний діалектичний процес формування особистістю системи основних відносин до професійно-трудового середовища власного розвитку, формування професійних планів і намірів, як у професійному виборі, так і в створенні себе як професіонала.

Розвиток суб'єкта у процесі професійної діяльності відбувається не просто “за зростанням”, що переходить в “спадання”, не за “циклами”, не “за спіраллю”, а шляхом покрокового виникнення й навіть навмисного створення ним певних можливостей, з яких деякі обираються для реального здійснення, адже принципово неможливо заздалегідь передбачити весь трудовий життєвий шлях людини. А для цього особистість має перевірити власні можливості в ході професійної діяльності, сформувані стійке позитивне ставлення до себе як до суб'єкта праці, тобто ідентифікувати себе із професією.

Історично термін “ідентичність” був визначений ще у філософії XVII ст. як усвідомлення індивідом власної особистісної тотожності, що стосується будь-якої минулої дії або думки. А вже в XIX ст. У. Джемс визначив ідентичність як послідовність, несуперечливість особистості, яка має бути розвинена в процесі виховання. Світ може бути єдиним лише тоді, коли люди не суперечать самі собі, діють відповідно до своїх тверджень і зобов'язань. Отже, почуття ідентичності забезпечує почуття впевненості в собі.

Ідентичність людини – є ніщо інше, як неперервність відтворення якоїсь певної комбінації якостей. Латинські *idenifico* (ототожнюю) та *identicus* (тотожний, однаковий) – терміни, що фіксують незмінне в мінливій поведінці особистості, єдність у розмаїтті її прояву (найближчі за змістом поняття – самосвідомість і самовизначення особистості).

Мета статті – розкрити поняття “становлення професійної ідентичності майбутніх учителів” у процесі їхньої професійної підготовки.

Уперше в науковий обіг поняття “ідентичність” увів Е. Еріксон [5], який визначив його як внутрішню “неперервність самопереживання індивіда”; “рівність із собою, що внутрішньо триває”; найважливішу характе-

ристику цілісності особистості; інтеграцію переживань людиною своєї тожності з певними соціальними групами.

Феномен ідентичності є об'єктом соціальних, психологічних і філософських концептуалізацій у межах постнеокласичної парадигми дослідження світу як з наукової, так і з гуманітарної точки зору.

У педагогічній психології розглядається значущість ідентичності як засобу формування Я-концепції, як системотвірного ядра Я-концепції, що включає особистісну ідентичність, яка відображає власні індивідуальні риси, цінності, цілі, емоції тощо; соціально-психологічну ідентичність, що відображає уявлення про себе у міжособистісних відносинах; колективну ідентичність, котра відображає уявлення про своє членство у різноманітних соціальних групах.

Іншим напрямом дослідження ідентичності у вітчизняній психології та педагогіці є дослідження самовизначення й соціалізації особистості. При цьому вивчення професійної ідентичності переміщується вже в площину професійного розвитку.

Н. Антонова [1] розглядає “ідентичність” як “динамічну, гіпотетичну структуру, пов'язану з біологічним і соціальним аспектом життя людини. Елементом цієї структури є самовизначення, тобто прийняття людиною судження щодо себе та свого життя”. На нашу думку, “ідентичність” – поняття більш широке, яке включає взаємозалежні між собою соціальний і особистісний аспекти.

Так, Дж. Мід, розглядаючи проблему ідентичності, зазначає, що для виникнення ідентичності необхідно, щоб особистість реагувала на себе. Така соціальна поведінка створює умови для такої поведінки, в якій виявляється ідентичність. “За винятком вербальної поведінки мені не відома інша форма поведінки, в якій окрема особистість була б сама для себе об'єктом, і, наскільки я можу судити, окрема людина доти не є ідентичністю, в рефлексивному сенсі цього терміну, поки вона не стане для себе об'єктом”. Це власне надає соціальній комунікації вирішального значення, тому що вона є поведінкою, при якій окрема особистість реагує на себе.

Сучасне розуміння ідентифікації охоплює декілька пересічних сфер психічної реальності. Ідентифікація, переважно, розглядається як емоційно-когнітивний процес і результат самоототожнення себе з іншою людиною, групою, образом або символом на основі емоційного взаємозв'язку, що встановився, а також включення їх у свій внутрішній світ і прийняття як власних норм, цінностей і зразків. У результаті ідентифікації формується ідентичність. Формування ідентичності робить індивіда співучасником у знанні й житті народу, культури. Втрата ідентичності ставить під загрозу саму субстанцію суспільного цілого.

Сучасне розуміння ідентифікації охоплює декілька галузей психічної реальності, що перетинаються:

а) переважне розуміння – як процес і результат самоототожнення з іншими, групою, образом або символом ...;

б) впізнання будь-чого або будь-кого – процес співставлення, злиття одного об'єкта з іншим на основі будь-якої ознаки або властивості ...;

в) уявлення, бачення суб'єктом іншої людини як продовження себе ...;

г) розуміння та інтерпретація іншої людини шляхом ототожнення себе з нею – при цьому ідентифікація є емоційно-когнітивним процесом неусвідомленого ототожнення суб'єктом себе з іншим – суб'єктом, групою, зразком ...”.

Описуючи структуру ідентичності, дослідники, по суті, розкривають її зміст. Так, Е. Еріксон визначає зміст ідентичності як конфігурацію, що поступово поєднує конституціональні задатки, базові потреби, здібності, значущі ідентифікації, ефективні захисти, успішні сублімації й постійні ролі. Це визначає систему цінностей, ідеали, життєві плани, соціальну роль індивіда, його активність у конкретно-історичному житті суспільства [5].

У структуру ідентичності (незалежно соціальної або особистісної) входять такі взаємозалежні у своєму прояві й функціонуванні компоненти:

– змістовий компонент – якісні характеристики певної сфери життєдіяльності (етнічна, сімейна, професійна тощо);

– структурний компонент – сукупність когнітивних, афективних і поведінкових особистісних складників, у єдності їх взаємозв'язку й взаємозумовленості;

– динамічний (тимчасовий) компонент відображає зміни змістового й структурного компонентів відносно суб'єктивного часу особистості.

Отже, ідентичність має структурну будову. Змістовий, ціннісний і оцінний параметри, що перебувають у взаємодії і взаємозв'язку, є основними показниками виміру структурних компонентів ідентичності. Дослідження структурного аналізу ідентичності дає змогу побачити в її змісті аналогію із символами. Ідентичність виражає певні способи свідомості, закріплення й трансляції екзистенціальних фактів і ситуацій, що мають характер духовного засвоєння, які є компонентами колективного або особистого досвіду.

Як зазначає Л. Шнейдер [4], “самосвідомість” і “ідентичність” не є тотожними поняттями. На думку дослідниці, традиційно в психології й філософії самосвідомість визначають як виділення людиною себе з об'єктивного світу, усвідомлення й оцінювання свого ставлення до світу, себе як особистості, своїх учинків, дій, думок, почуттів, бажань та інтересів. Ідентичність традиційно розуміється як переживання тотожності, визначеності й цілісності, тобто одиницею аналізу ідентичності виступає образ Я. При цьому, автор погоджується з обґрунтованістю поглядів В. Малахова, що “вводячи термін “ідентичність”, можемо тематизувати не рефлексивні процеси, що уникають від контролю “самосвідомості” змісту й разом з тим не прибігати до зарезервованих психоаналізом понять “підсвідомість” і “несвідоме”.

Для дослідження цікавим є розгляд проблеми самосвідомості в період юності й ранньої дорослості, тому що це період професійної підготовки у вищому навчальному закладі, в результаті якої відбувається професійна ідентифікація особистості, тобто ототожнення студентом себе з майбутньою професією і професійним співтовариством.

І. Кон [2] розглядає структуру “самості” як тотожність із самим собою, а ця сталість і тотожність виражаються у понятті “ідентичність”. Учений визначає три головні складові ідентичності:

- психофізіологічна ідентичність (сукупність фізіологічних і психічних процесів);
- соціальна ідентичність (властивості, які дають змогу індивідові ставати соціальною істотою, членом групи, що виходить із поділу індивідів у суспільстві на групи з певним статусом, особливими нормами існування й ототожнення себе з певною групою);
- его-ідентичність (характеризується системою особистісних сенсів, мотивів, життєвих цілей особистості, і поділяється на три підструктури: екзистенційне Я – це активне, що ініціює вчинок, дію, психічний початок (дух, воля); рефлексивне (категоріальне) Я – це уявлення людини про себе, “образ Я”, “Я-концепція”; Я, що переживається – це почуття самості, те, що не можна виразити в категоріальній формі.

В. Столін [3] у своїй концепції визначає “ідентичність” як самосвідомість особистості – її власний особистісний спосіб інтеграції діяльностей, інтеграції й ієрархізації її мотивів. Розглядаючи загальне уявлення про самосвідомість, як єдність самопізнання й самовідношення, учений спирається на положення О. Леонтєєва про свідомість, особистість і діяльність, а також на положення про особистісний сенс як підґрунтя свідомості особистості. Автором було сформульовано модель рівневої будови самосвідомості з урахуванням характеру активності людини, в якій розглядаються “горизонтальний” і “вертикальний” плани. Вертикальний зріз самосвідомості складається із трьох рівнів: організмічного, індивідного й особистісного: “Людина являє собою одночасно три цілісні системи: вона виступає як організм, як соціальний індивід і як особистість”. Організмічний рівень самосвідомості визначається системою “людина-середовище”. Основні потреби: самозбереження, фізичне благополуччя, нормальне функціонування. Індивідуальний рівень визначається соціальними потребами у визнанні з боку оточуючих, у приналежності до певної спільноти. За рахунок ідентифікації індивід приєднується до спільноти, “вбудовується” в соціальні системи. Тому на цьому рівні домінує складова “Я-концепція”. Тут у самосвідомості формується безліч ідентичностей (статева, вікова, етнічна, професійна). Особистісний рівень активності визначається потребами в самореалізації в різних сферах життєдіяльності (у праці, любові тощо).

Висновки. Отже, аналіз праць учених, присвячених дослідженню різних аспектів ідентичності особистості, дає змогу визначити, що ідентичність є багаторівневою особистісною динамічною структурою, що інтегрує окремі боки особистості в єдине ціле без втрати їх специфіки, що забезпечує внутрішню цілісність і погодженість особистості, а також її наступність і стійкість у часі. Ідентичність розглядається як центральний сенсоутворювальний елемент особистості, що має когнітивно-афективну природу, яка впливає на ціннісно-сенсову сферу, мислення й поведінку людини.

Існує два аспекти ідентичності – соціальний, що є продуктом інтегрування соціальних позицій індивіда, і особистісний як результат самодійснення, самореалізації індивіда в різних сферах життєдіяльності, що дають людині почуття унікальності й неповторності, при цьому, соціальна й особистісна ідентичність не є частинами загальної ідентичності, вони можуть існувати лише відносно системи Я і репрезентовані в ній у недиференційованій формі як єдине ціле.

Ідентичність розвивається впродовж усього життя людини, що говорить про динамічність її структури, причому цей розвиток є нелінійним і нерівномірним, він може відбуватись як у прогресивному, так і регресивному напрямі.

Список використаної літератури

1. Антонова Н. В. Идентичность педагога и особенность его общения : дис. ... канд. психол. наук / Н. В. Антонова. – Москва, 1996. – 146 с.
2. Кон И. С. Открытие “Я” / И. С. Кон. – Москва, 1978. – 258 с.
3. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин. – Москва : МГУ, 1983. – 286 с.
4. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг : учеб. пособ. / Л. Б. Шнейдер. – Москва ; Воронеж, 2004. – С. 354–366.
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – Москва, 1996.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2014.

Наумова И. И. Становление профессиональной идентичности будущих учителей как научная проблема

В статье раскрыто понятие “становления профессиональной идентичности будущих учителей” в процессе их профессиональной подготовки.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, профессиональное обучение, профессиональное развитие, профессиональные качества, личность, становление.

Naumova I. Becoming of Professional Identity of Future Teachers as a Scientific Problem

Today, an increasing need for highly qualified professionals who understand the importance of their profession. The modern professional should be most pronounced professional quality, providing the ability to clearly identify with their profession and professional functions it performs. In this regard, the problem of professional identity of the person is of particular importance.

An analysis of the works of scientists devoted to the study of various aspects of identity cards to determine which identity is multi-personality dynamic structure that integrates the separate sides of the individual in a single unit without losing their specificity, providing internal consistency and integrity of the individual, as well as its continuity and stability in time. Identity is seen as a central element of personality having cognitive-affective nature that affects the value-semantic sphere of thought and behavior.

There are two aspects of identity - social, which is a product social position of the individual and personal, as a result of self-realization, self-realization of the individual in different spheres of life that give people a sense of uniqueness and originality, while social and personal identity is not parts of common identity, they can only exist on the system and I represented it in undifferentiated form as a whole.

Identity develops throughout life, indicating that the dynamism of its structure, and this development is non-linear and non-uniform, it can occur in both progressive and regressive direction.

Key words: professional identity, professional training, professional development, professional skills, identity, formation.